

'Ik noem u niet meer slaven, want de slaaf weet niet wat zijn heer doet; maar u heb ik vrienden genoemd, omdat Ik alles, wat Ik van de Vader gehoord heb, u heb bekend gemaakt.'

Joh. 15, 15.

Gemeente,

Dietrich Bonhoeffer, de Duitse theoloog die aan het eind van WO II werd opgehangen vanwege zijn verzet tegen Hitler, smokkelde brieven uit de gevangenis. Aan zijn ouders, zijn geliefde, en aan zijn vriend Eberhard Bethge, met wie hij al zo'n jaar of tien onafscheidelijk was, sinds hij hem ontmoet had.

Bonhoeffer de docent, Bethge de student. Dikke vrienden.

In de gevangenis denkt Bonhoeffer na over als de oorlog voorbij zal zijn.

Wat heeft een land nodig, om stabiel en rechtvaardig te zijn. Wat maakt het leven, het samenleven goed? Nou, en dan somt hij op: een rechtvaardige overheid, een goed draaiende economie, stabiele gezinnen, en natuurlijk: een gelovige kerk. Dat zijn de instituties, de grote verbanden, die nodig zijn om goed samen te leven.

Dat schrijft hij, denkend aan het boek dat hij erover wil schrijven, aan zijn vriend.

Maar zijn vriend schrijft terug.

Beste Dietrich, Vergeet je niet iets? Wat dacht je van onze vriendschap, van de muziek die we samen maken, en waar we zo'n plezier aan beleven?

Kunnen mensen daar wel zonder?

Dan schrijft Bonhoeffer terug – een beetje betrappt dat hij zoiets kan vergeten. Ongelooflijk, ja, zonder het vrije spel van vriendschap en kunst is het leven niet goed. Maar waarmee moet je het vergelijken? Een overheid, een economie kun je organiseren. Huwelijken kun je sluiten, gezinnen kun je stichten. Maar vriendschap? En toch – zonder vriendschap kan niemand leven.

En dan gebruikt hij een prachtig beeld. Vriendschap hoort bij het leven zoals korenbloemen bij het tarweveld. Ze geven kleur, ze maken de zomer compleet, ook al oogst je ze niet en bak je er geen brood van.

Vriendschap, je zou het over het hoofd kunnen zien. Maar ze behoort tot het meest 'kostbare en schaarse goed' dat er is – dat schrijft Bonhoeffer dan aan Bethge. (brief van 23 januari 1944)

De ene vriend aan de andere.

Vriendschap, als er iets niet officieels is, dan toch wel dat.

Een huwelijk, daarvoor ga je naar het stadhuis.
Een zakencontract, dat leg je vast op papier.
Wie kinderen krijgt, schrijft ze in op de burgerlijke stand.
Maar voor vriendschappen geldt dat niet. Vriendschap is zo persoonlijk, dat zich dat niet laat registreren.
Heel vaak zeggen mensen dat ook niet eens hardop tegen elkaar: jij bent mijn vriend, mijn vriendin. Ze weten het gewoon van elkaar.
Een vriendschap is niet iets dat zich officieel laat vastleggen, of registreren. Dat hoeft ook helemaal niet. Vriendschap blijkt.
Vriendschap is plezier beleven aan elkaars aanwezigheid.
Vrienden willen niets van elkaar, behalve elkaars gezelschap. En ook als ze niet bij elkaar kunnen zijn, en er zit een halve wereld tussen, dan weten ze van elkaar dat ze bij elkaar horen.

Eindeloos kletsen of bomen met elkaar, of samen dingen doen. Of gewoon, zwijgend naast elkaar voor je uitkijken.
En als het moet elkaar de waarheid zeggen - en dat dan ook kunnen verdragen.
Open en eerlijk zijn als je wat dwars- of hoogzit of iets niet bevalt bij de ander. Maar ook elkaar kunnen bewonderen om wat de ander kan en is.
Elkaar vertrouwen, zonder voorwaarden vooraf. Elkaar de vrijheid gunnen, elkaar niet willen bezitten. Weten dat je voor de een een ander bent en dat ook blijft ook.

Vriendschap heeft geen pretenties.
En toch is ze enorm belangrijk in het leven.
Er zijn geen regels voor, geen handboeken, je kunt nergens een cursus 'Hoe word ik vriend?' volgen, geen diploma voor vriendschap halen.
En toch, een mens zonder vrienden is een ongelukkig mens. Je kunt succes hebben in je baan, je kunt gelukkig getrouwd zijn, je kunt fijne kinderen hebben, een gewaardeerd burger zijn. Maar een leven zonder vriendschap is een arm leven.
Vriendschap ervaren, dat kan door vrienden te hebben. Maar ook door als man en vrouw, ouders en kinderen als vriend met elkaar om te gaan. Man en vrouw kunnen maatjes voor elkaar worden, en je moeder kan je beste vriendin worden.
Vriendschap wordt dan de verborgen binnenkant van je leven, een soort fluwelen voering in de ruwe stof van je relaties met anderen.
Leven zonder vriendschap is een arm leven.
Dat wisten de filosofen uit de Oude Tijd eigenlijk beter dan wij.

Zij spraken en schreven uitvoerig over de kunst en de gave van de vriendschap.

De wijsgeer Aristoteles sprak over zijn vrienden als over 'een ander ik.'
 En de kerkvader Augustinus schreef in zijn Belijdenissen aandoenlijk over een vriend, die hij aan de dood moest afstaan als over de 'helft van mijn ziel'.
 'Zwei Seelen in einer Brust', zeggen we als we innerlijk verscheurd zijn.
 Maar vrienden, dat is eigenlijk 'eine Seele in Zwei Brusten'.
 Toen mijn vriend stierf, schrijft Augustinus, 'had ik het gevoel, dat mijn ziel en zijn ziel één ziel waren geweest in twee lichamen, en daarom was het leven mij een gruwel, omdat ik niet als een half mens wilde leven; daarom was ik misschien ook bang om te sterven, omdat ik niet wilde dat die vriend, die ik zo diep had liefgehad, geheel zou sterven.' (Belijdenissen, IV, 6)
 Wat is het geheim van de vriendschap? De filosoof en staatsman Montaigne moest zijn vriend Etienne de la Boétie afstaan aan de dood, 33 jaar oud.
 'Vraagt u mij te zeggen waarom ik van hem hield' zo rouwt hij om zijn jonggestorven vriend, dan voel ik mij onmachtig een duidelijk antwoord te geven. Als je me dwingt te zeggen waarom ik van hem hield, dan kan ik alleen maar zeggen: omdat hij het was, omdat ik het was.

Vriendschap, niets is gewoner, persoonlijker, ongedwongener dan dat.
 Je kunt het niet vastleggen in een contract of op het stadhuis, je kunt het niet verklaren waarom - en toch: geen mens kan zonder vriendschap tot bloei komen.

En Jezus noemt ons vrienden.
 Het staat er al twee duizend jaar, maar misschien beseffen we nog steeds niet goed wat dat eigenlijk betekent.
 Wat voor een revolutie dat inhoudt voor onze manier van geloven, voor onze verhouding tot elkaar.
 Hij noemt ons zijn vrienden.
 Dat wil zeggen: Hij wil met ons ongedwongen, op voet van gelijkheid, op basis van vertrouwen, in alle vrijheid, zonder voorwaarden vooraf, zonder verwachtingen omgaan, en verwacht dat wij dat ook met elkaar doen.
 Waarom? Omdat Hij dat zelf ervaren heeft bij God. Zijn Vader is zijn beste vriend. En zo heeft hij het van God zelf begrepen: dat God met ons ook zo wil verkeren: als vrienden, en niet meer als slaven.
 Ik denk dat we in tweeduizend jaar christendom nog nauwelijks tot ons hebben laten doordringen wat dat betekent.
 Laat staan dat we er werk van gemaakt hebben.
 'Ik noem u niet meer slaven' zegt hij tegen ons.
 Ik beschouw je niet meer als knechten.

Maar zien wij het geloof toch niet nog vaak als een vorm van knechtschap, van slavernij? Is God voor ons toch niet de autoriteit op verre afstand, een Grote Baas, die doet wat hem goed zint, zonder ons daarin te kennen?

Hebben we werkelijk tot ons laten doordringen wat dat zeggen wil: vriendschap met God?

Geloven voor velen van ons is vaak nog steeds een zaak van aannemen op gezag: dít is de leer van de kerk, dát zegt de bijbel, zó schrijft de belijdenis voor. Zo kijken ook mensen buiten de kerk vaak tegen het geloof aan. Oh, mag je dat soms niet van je geloof?

Het geloof als een zaak van dwang en van de letter. Van slikken of stikken. Jezus zegt: 'Ik noem u niet meer slaven'.

Wij hebben de slavernij afgeschaft, al meer dan een eeuw geleden

We leven in een democratie waarin elk mens voor de wet vrij is en van gelijke waarde.

Het is waar. Ook al kun je er vraagtekens bij zetten of het echt zo is. Vrouwenhandel, kinderarbeid, uitbuiting van illegale vluchtelingen – het is aan de orde van de dag, al kijken we er liever bij weg. En toch is er iets veranderd: we kunnen het nu bestrijden, met de wet in de hand. Misschien dat het evangelie na eeuwenlang die buitenkant van ons omgaan met elkaar heeft bewerkt, als een druppel de harde steen. En dat we nu gelijkheid, gelijkwaardigheid belangrijk zijn gaan vinden.

Uiterlijk zijn we bevrijd van de slavernij, maar innerlijk? Zijn we innerlijk echt bevrijd van de slavernij?

Misschien is het geloof, is juist de kerk wel een plek waar we er nog veel last van hebben. Een plek waar we denken dat wij er eigenlijk niet toe doen, dat we vergeleken met God eigenlijk niks waard zijn. Slaven van de Heer.

We denken vaak dat slaven als een ding werden behandeld.

Een instrument, een machine.

Maar zo keek men in de Oudheid niet tegen slaven aan.

Ze werden gebruikt als werktuig, dat wel, maar men beschouwde ze wel als mens.

Slaven waren mensen, geen dingen. Alleen: het waren mensen van *minder waarde*.

Want je had nu eenmaal twee soorten mensen: vrije mensen, de burgers die stad en land bestuurden, en mensen als bezit, de slaven.

Mensen, die als gelijken met elkaar omgingen, vriendschap konden sluiten met elkaar en mensen die onder je stonden, die je kon kopen, verkopen, en als het je beviel: vrijlaten.

Een slaaf was een 'ondergeschikte'.

Hij kon onder verschillende heren dienen, maar onder heer-schappij zou hij blijven, daartoe was hij bestemd.

Slaven waren belangrijk, ze vormden de kurk waar de economie op dreef.

Men behandelde de slaven daarom doorgaans ook goed. Je kon, als je talent had, ook best carrière maken als slaaf. Je kunt een geweldige relatie opbouwen met je meester, als je hem in toewijding dient.

Maar één ding blijft: je bent geen vrije, je bent bezit, ondergeschikte.

Je bent een ondermens, die de bovenmens gehoorzamen moet.

De baas zal misschien van je houden, hij zal op je gesteld zijn, hij zal je bewonderen en respecteren maar het is net als een baas die 'houdt van' zijn hond. Hij zal je goed verzorgen, je af en toe een vette kluif gunnen en om je huilen als je doodgaat - maar het blijft je baas en jij zijn hond.

Hij zal je 'te vriend houden', maar een vriend zal hij niet worden.

Hij blijft je heer en jij zijn knecht. Hij boven, jij onder. Hij beveelt, jij gehoorzaamt.

Ervaren we vaak niet nog steeds onze verhouding tot God op die manier.

God als heer, en wij als knecht?

God boven ons in de hemel, wij onder, op het ondermaanse?

God die maar doet met ons, wij die maar ondergàan?

God die beveelt en eisen stelt, en wij die met een slecht geweten moeten erkennen dat we er niet aan kunnen voldoen?

God als eigenaar, wij als zijn bezit?

God als Heer en wij als slaven. En toch Jezus zegt het, Hij zegt het al twee duizend jaar. 'Ik noem u niet meer slaven, want de slaaf weet niet wat zijn heer doet; maar u heb ik vrienden genoemd'.

God wil met ons omgaan als vrienden. Dat betekent: ons niet als de mindere, maar als gelijke beschouwen; ons geen eisen stellen, of voorwaarden vooraf, maar met ons verkeren, omdat hij plezier aan ons gezelschap beleeft; niet omdat hij iets van ons wil.

Het dringt maar langzaam door. Een mijlpaal was wel de Reformatie, het protestantisme dat ons als enkeling weer vrij deed staan tegenover God, niet meer gebonden door de banden het kerkelijke gezag. Maar protestanten hebben van het dogma ook vaak weer een zwaar juk gemaakt, en de gelovige als willoos slachtoffer van een grillige Uitverkiezergod neergezet. Maar misschien dat we er toch zo langzamerhand iets van beginnen te begrijpen...

Ik noem een paar dingen, die mij in geloof en kerk opvielen of bezig houden.

En ik merk dat daarin op een andere manier over God wordt gesproken.

Minder als Heer die ons als knechten, slaven behandelt.

Meer als vriend, die met ons gelijke wil verkeren, uit genegenheid en achting.

Een vriend ook, die je soms ter verantwoording zou willen roepen, omdat je hem niet begrijpt. Maar ook: een vriend zonder wie je niet leven kunt en wilt.

De tsunami in Japan was een vreselijke ramp.

Meer dan 18.000 doden vielen er, naar alle waarschijnlijkheid, een onvoorstelbaar getal.

Wat mij opvalt uit de reacties op deze en ander natuurrampen is dat er nauwelijks theologisch commentaar werd geleverd. Wat heeft God met verwoestende tsunami's, aardbevingen, tornado's te maken?

Niemand die de vraag aankaartte. God wordt aangeroepen om hulp, om bijstand, om zijn vriendschap, door wanhopige en door verdriet overmande overlevenden.

Sommige fundamentalisten zien in de natuurrampen de tekenen van het naderende Laatste Oordeel, dat nu het op 21 mei niet plaatsvond, naar 21 oktober is verschoven.

van God een straf op de lichtzinnige vrijheid van moslimvrouwen, die zomaar zonder hoofddoekje op straat liepen.

Maar door de meeste mensen wordt niet Gód aangeklaagd, als een grillige Heer die maar met zijn knechten doet wat hij wil; maar ménsen worden verantwoordelijk gesteld omdat ze slechte huizen bouwen, of niet op tijd waarschuwen, onvoldoende voorzorgsmaatregelen nemen. Mensen komen na rampen in actie en geven hulp. De vingers wijzen niet naar de hemel, maar zitten aan handen die uit de mouw werden gestoken.

Geen theologische discussie over de voorzienigheid, maar ethiek.

Terwijl nog geen halve eeuw geleden, in 1953, werd de watersnoodramp in Zeeland ook nog onder ons als een straf van God gezien.

Waarom braken de dijken door?

In de kerken werd toen meer over de hand van God gepraat - de Heer heeft gegeven, de Heer heeft genomen - meer dan over een Deltaplan.

Maar er is in de tussentijd blijkbaar iets veranderd in onze manier van geloven.

De vragen zijn er niet minder op geworden, eerder meer.

Maar het lijkt erop dat God minder de Heer is, die aan maar wat aan de touwtjes trekt, meer een vriend die met ons als vrije mensen wil verkeren.

Een ander voorbeeld: 'God is de eigenaar van ons leven.

Wij hebben het te leen gekregen tot Hij het op zijn tijd terugneemt.

Je hoort het door gelovigen vaak zeggen in de discussie over euthanasie en levensbeëindiging. Mensen buiten de kerk spreken dan liever over zelfbeschikking en autonomie.

Maar ook hier lijkt iets te veranderen in ons geloof.

Er wordt, als ik het goed heb, veel meer over leven als een geschenk van God gepraat, dan over God als eigenaar van het leven.

En wie een geschenk geeft, geeft het in vrijheid.

Hij geeft het ook werkelijk, geeft de zeggenschap erover ook uit handen.

Stelt ons verantwoordelijk ervoor, draagt het in vrijheid aan ons over. Zodat we voor zijn Aangezicht ermee dienen te doen wat ons goed dunkt.

Zodat we op een gegeven moment misschien ooit er toe kunnen komen dat we moeten zeggen: 'Ik geeft mijn leven terug aan God, mijn vriend', in plaats van: 'Ik wacht tot Hij het weer opeist, mijn Heer.'

Opnieuw - de vragen en dilemma's zijn er niet minder op geworden.

Maar er is blijkbaar iets aan het veranderen in onze manier van geloven. Het lijkt erop dat God minder de Heer is, die ons in bezit heeft, en meer de vriend die met ons als vrije mensen wil verkeren.

Een laatste voorbeeld. In onze kerken is tegenwoordig veel onzekerheid en discussie over de geloofsleer. Wat moeten we denken van de verzoening, is Jezus de Zoon van God? Maar heb ik het goed als ik merk dat er iets veranderd is in de kerken? Synodes zeggen niet meer van boven af hoe het zit, mensen worden niet meer de kerk uitgezet of in de ban gedaan omdat ze de rechte leer kwijt zijn.

Sommigen zeggen dat juist een teken van armoede is, een blijk van onvermogen. Inderdaad, de vragen blijven en worden alleen maar meer.

Maar kun je het ook niet als winst zien, dat we elkaar niet meer verketteren? Dat we elkaar minder als slaven van de leer, maar als vrienden van Jezus gaan beschouwen? En vrienden dwingen niet, zij laten elkaar vrij. Neen, niet uit onverschilligheid, maar juist uit genegenheid en respect.

De vragen blijven, en worden misschien alleen maar groter. Sommigen verlangen naar de zekerheden van vroeger, zoals communisten terugverlangen naar het IJzeren Gordijn. 'Je had niks te vertellen, maar je wist tenminste waar je aan toe was.' Liever slaaf, dan vriend.

Maar zo'n houding past misschien bij andere religies, maar niet bij het christelijk geloof. 'Ik noem u geen slaven, maar u heb ik vrienden genoemd.'

'Ik noem u geen slaven, maar u heb ik vrienden genoemd.' Er is een kerkgenootschap dat zich naar deze bijbeltekst heeft genoemd. De Quakers, heten ze of: het Religieus Genootschap der Vrienden. De kerk ontstond in de 17de eeuw. Toen al, kun je zeggen, toen al, lang voor de uitvinding van de democratie, namen zij afscheid van de kerkelijke hiërarchie en geloofsdwang. Zij waren fervente tegenstanders van de slavernij en hebben een belangrijke rol gespeeld in de afschaffing ervan.

Want als God je als je vriend beschouwt, kun je ook mensen niet meer als knecht houden.

De Quakers zijn tegenstanders van elke vorm van dwang.

Zij zijn pacifist en kennen geen geloofsdwang. Ze hebben geen belijdenisgeschriften, geen vaste liturgie.

Niet dat we allemaal Quakers zouden moeten worden. Maar iets van hen zouden we over kunnen nemen in onze manier van geloven, in onze kerken. Want misschien beginnen we zo langzamerhand, na 2000 jaar, iets meer van deze tekst te begrijpen. 'Ik noem u niet meer slaven, want de slaaf weet niet wat zijn heer doet; maar u heb ik vrienden genoemd, omdat Ik alles, wat Ik van de Vader gehoord heb, u heb bekend gemaakt.'

Amen

